

Firme românești sibiene în vremea monarhiei austro-ungare: 1867-1918

Bianca KARDA

Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu
ASTRA Library of Sibiu County
Personal e-mail: bianca_karda@yahoo.com

Romanian Firms of Sibiu in Austrian-Hungarian Monarchy: 1867-1918

Sibiu (also known as Hermannstadt or Nagyszeben) was a major economical, political and cultural centre of Transylvania during the Austrian-Hungarian Empire (1867-1918). More than fifty per cent out of its population was of German descent, as the town has got this tradition for centuries. About 5-10 per cent out of the firms were owned by Romanians. They were: shoe makers, tailors, furriers, carpenters, locksmiths, machinists, house painters, shop keepers.

Out of the printed publicity in newspapers of Sibiu from the end of the nineteenth until the beginning of the twentieth century, one can learn the throb of the economic climate of those years.

Keywords: Business, Romanians, Sibiu, Transylvania, Austrian-Hungarian Empire

Publicitatea din presa sibiană a ultimelor trei decenii din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, până la Primul Război Mondial constituie o sursă de informații deosebit de interesantă pentru cunoașterea oamenilor - producători și beneficiari, deopotrivă, a faptelor și locurilor sudtransilvane, o epocă ea însăși de mare efervescență internațională și locală. Documente inedite care o ilustrează ne permit să descoperim elemente esențiale ce fac parte dintr-un mod de viață al populației urbane, și nu numai, din Transilvania. Din reclamele tipărite în publicațiile periodice ale epocii: ziare, calendare, anuare se pot extrage informații relevante cu privire la situația social-economică a unei populații extrem de activ interesată de noutățile momentului, de potențialul și de devenirea lor, de accesibilitatea lor. Ansamblul de reclame definite în epocă cu termenul "anunțuri" ne oferă imaginea unui climat de afaceri prosper, la curent cu ultimele noutăți din Occident, mai ales cu realitățile socio-economice din cele două capitale ale Imperiului, Viena și Budapesta. Cu deosebire sudul și estul Transilvaniei era racordat nu numai la dinamica economiei Imperiului Austro-Ungar, ci și la cea a

economiei românești de dincolo de Carpați, de unde-și recruta mai ales materii prime, dar și cumpărători.

Sibiul era un centru economic dezvoltat cu o tradiție manufacturieră și comercială seculară. Meșteșuguri precum prelucrarea lemnului într-o zonă de munte cu păduri bogate, prelucrarea pieilor și a blănurilor, țesutul și torsul materialelor textile au continuitate în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Breslele meșteșugărești și comerțianții sași din Evul Mediu, apoi Compania comercială grecească înființată în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, atestă vechimea practicării unui comerț de tip european în zona Sibiului. Cu atât mai mult aici avem de-a face cu un spațiu meșteșugăresc și comercial exemplar.

În 1880 Sibiul avea o populație de 19.446 locuitori. Structura etnică era: 14.327 (74%) germani, 2065 (11%) maghiari și 2810 (14%) români. La 1900 populația crescuse la 29.577 locuitori dintre care germani 16.141 locuitori (55%), maghiari 5.747 locuitori (19%) și români 7.106 locuitori (24%). În 1910 erau 33.489 locuitori dintre care: 16.832 germani (50%), 7.252 maghiari (22%) și 8.824 români (26%).

În perioada la care ne referim au existat în oraș ateliere manufacturiere cu meseriași pricepuți, de regulă sași; unele dintre ele vor deveni fabricile de mai târziu. Sigur, majoritatea vor da faliment, proprietarii lor și lucrătorii-meseriași căutându-și alt „culcuș”, reorientându-se conform cererilor pieții. Astfel se explică însă relativa dezvoltare a unor ramuri productive de tradiție, viitorii industriași și apoi statul român având un bogat capital de resurse umane, din care s-au recrutat specialiștii și muncitorii în perioada interbelică și postbelică.

În contextul unei superiorități incontestabile a sașilor, obținută mai ales pe seama facilităților legislative seculare, dar și pe sistemul lor specific de muncă, din punctul de vedere numeric și tehnic-profesional mai ales, s-au afirmat și meseriași români ca: pantofari, croitori, tâmplari, blănari, zugravi, lăcătuși, mecanici, dar și comercianți. Majoritatea dobândiseră abilitățile meseriei în orașe europene unde, pe lângă obținerea statutului de meseriaș învățaseră și limbi străine altele decât cele oficiale în Imperiu, necesare extinderii afacerii lor peste granițe.

Bunăstarea unora a făcut ca, în zilele noastre, multe dintre sediile societăților comerciale de atunci să fie astăzi declarate clădiri de patrimoniu. Sigur, nu toate societățile aveau reclamă în publicațiile consultate de noi. Iar dintre ele, unele au avut un impact mai mare și au rezistat mai bine probei timpului, în timp ce altele n-au rezistat concurenței, au dispărut din presă, așa cum, mai devreme sau mai târziu, au dispărut, ori și-au schimbat structura din viața reală.

Domeniile din sfera economică acopereau o gamă largă de activități, de la atelierele manufacturiere la comerț și servicii. Meșteșugurile și industria ușoară cunoșteau o amplă dezvoltare, în timp ce industria grea era la început de drum. Mașinile și uneltele agricole egalau calitățile tehnice ale celor din țări occidentale, majoritatea fiind de import. Introducerea mașinilor agricole în Transilvania – cât și în Vechea Românie – are loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Marea majoritate a lor a fost adusă din străinătate, din Franța, Anglia, Germania, S.U.A.¹ Dezvoltarea industrială, începută într-un ritm mai alert în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a fost întreruptă de criza economică din anii 1900-1903, care a avut efecte deosebit de negative asupra economiei și a înrăutățit situația materială a muncitorilor. După o perioadă de depresiune, în anul 1906 a început un nou avânt al dezvoltării industriale. Pe fondul conjuncturii economice favorabile și a legii de încurajare din anul 1907, s-a obținut un nou avânt al industrializării.²

Industrializarea - cu totul modestă la acea dată - a fost însoțită și de crearea sistemului modern de comunicații. Un loc deosebit l-a avut construirea sistemului de căi ferate, începută în deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea și încheiată la începutul secolului al XX-lea. Căile ferate au jucat un rol important în lărgirea pieței interne, au asigurat legătura între principalele centre

industriale și agricole, au ieftinit transportul. Majoritatea liniilor ferate ajungeau până în Munții Carpați.³ Din Transilvania se exportau în Vechea Românie mașini agricole, unelte, mașini de cusut, fier brut, oțel, șine de cale ferată, cărbuni, confecții, acid sulfuric și alte produse ale industriei chimice.⁴

La această dezvoltare economică a Transilvaniei în general și a Sibiului în special au contribuit și instituțiile de credit autohtone, mai ales pentru întreprinzătorii români. Sistemul bancar săsesc deja creat, din care amintim „Bodenkreditanstalt” și „Hermannstädter Allgemeine Sparkassa” a servit drept model. În intervalul de timp de la 1896 până la 1914, ultimul an de activitate normală înainte de izbucnirea primului război mondial, numărul instituțiilor de credit a sporit, astfel că, la finele anului 1914, numărul total al organizațiilor bancare din Transilvania era de 216 din care: 152 societăți anonime și 64 reuniuni și însoțiri de credit. S-a ajuns astfel ca în anul 1914, toate regiunile transilvane locuite de români să aibă banca lor, populația rurală nemaifiind nevoită să apeleze la împrumuturi cu dobândă cămătărească sau să se deplaseze, cheltuind timp și bani în orașe mai îndepărtate pentru a contracta împrumuturi de la băncile străine sau românești.⁵

Începând cu anii 1879-1880 numărul de reclame tipărite crește destul de semnificativ, odată cu creșterea populației orașului. Ele deveneau din ce în ce mai atractive din punct de vedere grafic, încadrate în vignete, scrise cu caractere speciale pentru a ieși în evidență numele antreprenorului și produselor sau serviciilor oferite; presa scrisă fiind singura formă de publicitate a epocii, era necesar ca ele să ajungă la destinatar într-o formă cât mai vizibilă.

Exemplificăm cu reclamele tipărite în „Amicul poporului” apărut la Sibiu la Tiparul și Editura Krafft și „Calendarul poporului” tipărit de editura „Tribunei” și a „Foi poporului.”

Ulița Măcelarilor / Fleischergasse – „aleea” producătorilor și vânzătorilor de încălțăminte.

Constantin Dragoș a deschis atelierul inițial pe strada Cisdădiei (Heltauergasse, azi Nicolae Bălcescu), s-a mutat în anul 1892 pe strada Mitropoliei (Măcelarilor/ Fleischergasse), iar după 1901 îl găsim în Piața Mare. El semnala în reclamă schimbarea domiciliului și implicit a atelierului în mod repetitiv. Acele flashuri laterale pot fi interpretate și ca o lipsă de comunicare. Dacă în 1892 s-a mutat și a dorit să facă acest lucru public (anterior nu am găsit o altă reclamă la vechea adresă) înseamnă că avea deja o clientelă fidelă. Formula de adresare pe care o vom regăsi și la alte reclame „Spre binevoitoare luare aminte” este de sorginte ecleziastică, azi arhaică în exprimarea colocvială, dar prezentă încă în predica bisericii ortodoxe. Imaginea din reclamă e sugestivă, Constantin Dragoș poate că s-a reprezentat pe sine sau

pe un mai tânăr ucenic.

Nicolae Henteș a avut atelierul deschis în anii 1908-1909, însă credem că a dat faliment la scurt timp după deschidere, deoarece reclama nu mai apare în publicațiile din anii următori. Formula de introducere „Lucru solid, durabil și elegant” este însoțită de alte trei la fel de elocvente, fiecare evidențind altceva: promptitudine în executarea comenzilor, calitatea materiei prime, prețuri mici. Gheata din stânga imaginii este bărbătească, iar cea din dreapta este o elegantă botină de damă încheiată cu șireturi în față, cu căpută înaltă. „Măiestru pantofar” sau artist al confecționării încălțămintei e o formulă de asemenea întâlnită și la alți meseriași.

George Săsărman avea atelierul deschis înainte de anul 1909 de când datează reclama, deoarece executa „ca și mai înainte” produse de calitate diferite. Localizarea vis-a-vis de Tipografia Arhidiecezană și Catedrala Mitropolitană, deci în proximitatea Institutului de Teologie Ortodoxă îi dădeau, firește, șansa de a avea o clientelă aproape exclusivă dintre reprezentanții de orice vârstă ai clerului ortodox. A fost membru de onoare al Reuniunii culturale naționale a meseriașilor români din Sibiu, organizație creată în anul 1866. A activat în cadrul ei peste 23 de ani. A fost activ în comitet, la cor, la teatru, la ședințele literare organizate de aceasta periodic.⁶

Strada Măcelarilor Nr. 31.

Spre binevoitoare luare aminte!!

Subscrișul îmi iau vocea, la cunoștința p. t. public, că mutată locuința din strada Sibiu, strada Măcelarilor Nr. 31. și ca în trecut așa și acum mînto pentru domni, dame de reparatură, cu prețurile totodată spre mulțumirea tu-prompt executată public îmi va oferi binevoitorul concurs, rămân Sibiu, Octombrie 1892.

de a aduce cu toată onoarea cu 15 Iunie 1892 'mi-am Cîsnădiei în Măcelarilor Nr. 31, efectueș tot felul de încălță-și copii, precum și tot soiul cele mai moderate, oferind turor marfă solidă și în speranță, că p. t. Cu distinsă stimă Constantin Dragoș, pantofar.

Strada Măcelarilor Nr. 31.

Strada Măcelarilor Nr. 31.

Lucru solid durabil și elegant.

Spre binevoitoare luare aminte!!

Subscrișul am onoare a aduce la cunoștință on. public, că în lucră-toarea mea de păpucărie SIBIU, strada Măcelarilor nr. 22

efectueș tot felul de încălțăminto pentru domni, dame și copii, precum și tot felul de reparatură cu prețurile cele mai moderate; ofereș tot-odată spre mulțumirea tuturor marfă solidă și prompt executată. Recomandându-mă sprîginului binevoitor sum Sibiu, în Octombrie 1897. Cu distinsă stimă Nicolau Henteș, măiestru pantofar.

Prețurile cele mai ieftine. Comenzile se efectueș înto.

Marfă gata din materialul cel mai bun.

Subscrișul am onoare a aduce la cunoștință on- ratului public din Sibiu și jur, că eu mă aflu cu

Atelierul de pantofărie

în Sibiu, strada Măcelarilor 36
(vis-à-vis de Tipografia Arhidiecezană)

unde primesc și execut ca și mai înainte tot felul de co- mande, dela cele mai simple până la cele mai fine, precum :

păpuci pentru bărbați, femei și copii.

Croitură frumoasă și lucru solid.

Cu toată stima

George Săsărman
măiestru pantofar.

Pe strada Turnului *P. & I. Mihălțian* (frați sau tată și fiu ?) aveau atelierul deschis în jurul anului 1900. Trei ani mai târziu participă la o expoziție locală unde obțin un premiu atestat de sigla din partea dreaptă sus a reclamei. În partea stângă sus se află o altă siglă greu lizibilă, cu blazonul Cetății celor Șapte Scaune din Transilvania (Siebenbürgen). Spre deosebire de precedentele, această firmă era mai dezvoltată având depozit propriu de marfă pe care o livrau și la distanță, acceptând și returnuri; era probabil o fabrică în devenire. Participarea la târgurile sud-transilvane de mărfuri din epocă dă măsura notorietății de care se bucurau Mihălțienii în branșă. Reclama datează din anii 1908-1909.

P. & I. Mihălțian
măestri pantofari

SIBIU, strada Turnului Nr. 28.

Depozit de încălțăminto gata lucrato în atelierul propriu, pentru bărbați, femei și copii. La comande ajunge N-rul lungime și lățime.

La caz că nu corespund, să primesc înapoi în schimb.

Cercetează târgurile mai mari din țeară, precum : Sibiu, Hunedoara, Mediaș, Alba-Iulia etc. etc.

... Atelier special pentru comande. ...

Lucru solid. Prețuri moderate.

Pe strada Ocnei semnalăm alte două ateliere de încălțăminto.

La *George Limpede* frapează indiciul că ar fi fost primul atelier de pantofărie și cizmărie din oraș. Anul deschiderii atelierului – aproximativ 1908 - atestă că nu era „primul” în ceea ce privește producția de pantofi, dar posibil primul producător autohton de cizme. Reclama – sufletul comerțului! Se remarcă totuși modestia atelierului la fel ca modestia reclamei. *George Limpede* a fost un susținător al branșei sale, membru în comitetul Reuniunii meseriașilor. A fost unul dintre puținii meseriași care și-au deschis propriul magazin de încălțăminto fiind astfel un precursor al industriei de profil de mai târziu.

Primul atelier
 o de pantofărie și cizmărie o
 pentru bărbați, femei și copii

GEORGE LIMPEDE
 măiestru pantofar și cizmariu

Sibiu, strada Ocnei Nr. 17.

Execută tot felul de încălțăminte,
 dela cea mai simplă până la cea
 mai fină, pe lângă prețuri moderate.

În cazul lui *Vasilie Ban* observăm că reclama este scrisă la persoana a treia, deci altcineva a conceput anunțul, fiind plătit de către proprietar/patron – element semnificativ pentru evoluția ideii de publicitate. Lucra și duminica până la orele 10 dimineața, deci mergea la liturghie! La „Cisma Roșie” ne amuză și limbajul foarte comercial de altfel, percutant, întâlnit mai ales în reclamele din perioada interbelică ce au rămas în conștiința publicului, în genul „la gogoșa înfuriată” sau alte expresii asemenea devenite branduri. Însă formula nu era originală, era copiată după cea germană „Zum Roten Stiefel” care era un magazin de încălțăminte deschis în 1895 pe strada Nicolae Bălcescu, nr. 2.⁸ În anul 1911 acest magazin se mută la nr. 9, patron fiind *Franz Geisberger*.⁹ Reclama lui *Vasilie Ban* datează din anii 1912-1913.

Toate în lume se scumpesc!
 pâinea, carnea, chiria casei, — numai păpușii și
 ghetetele executate în atelierul lui

Vasilie Ban la „Cisma roșie”
 după cum se numește prăvălia lui, se ieftinesc.

Pentru ce?
 Pentru că această renumită
 prăvălie de încălțăminte
 s'a mărit în casa proprie
 și la fiecare păreche se trage
 jos chiria. De aceea el poate
 lăsa păpuși buni și trair-
 nici pe lângă prețuri ieftine.

Vasilie Ban, Sibiu
 Strada, Ocnei
 (Burgergasse)
 Nr. 7.
 Casa proprie.

Duminea des-
 chis până la 10
 oare înainte de
 amiază.

Comande din
 afară se vor
 executa punc-
 tuos ca și
 până acum.

De la producătorii și vânzătorii de încălțăminte, continuăm într-o ordine firească cu croitorii. Protipendada orașului avea propriii furnizori în materie de îmbrăcăminte, încălțăminte, saloane de coafură și frizerie, ateliere de bijuterii, parfumerii etc. Pe aceștia îi vom avea în vedere în studiile noastre viitoare.

Ioan Petrașcu a avut cel mai mare atelier de croitorie civilă și militară cu un mare magazin de prezentare și desfacere și o secție de ceaprazărie pe actuala stradă Tribunei, fostă Poplăcii (Quergasse) deschise între anii 1900-1903. Oferta de îmbrăcăminte era diversificată, ea adresându-se elitelor orașului: fracul – element de maximă distincție și eleganță masculină, „baltone” (paltoane), haine de teatru – o sintagmă azi cu totul căzută în desuetudine. Stagiul de pregătire la Viena și Budapesta îl recomanda clienților români cărora li se adresa în primul rând cerându-le sprijinul pentru încurajarea producției românești de îmbrăcăminte la comandă; pentru reprezentanții clerului ortodox executa și reverenți – și a scos asta în evidență. Specializarea sa s-a datorat și faptului că Sibiu era centrul Mitropoliei ortodoxe cu consistoriul și Academia Teologică - de acolo ofertele pentru preoți, dar și a regimentelor de tot felul existente în Sibiu – de acolo ofertele pentru ofiteri.

Domnul din imagine pare desprins din personajele masculine ale lui Caragiale: ținuta impunătoare cu joben (ce umblai la moș Jardin – sic!), mustați răsucite după moda austro-ungară, pardesiu cu o croială sobră, gulerul cămășii ridicat, aparent o batistă la buzunarul exterior al hainei, mănuși, pantaloni impecabil croiți și nelipsitul baston în mâna dreaptă. Doar monoculul lipsește...

Ioan Petrașcu a fost membru fondator al Reuniunii meseriașilor români din Sibiu. După 1903 a deschis un magazin de prezentare și pe strada Nicolae Bălcescu. În perioada interbelică a devenit proprietarul a două clădiri în centrul orașului.¹⁰

Dacă *Ioan Petrașcu* deservea populația urbană, alți doi croitori români executau costume naționale pentru cei din mediul rural.

La croitoria universală
 SIBIU, strada Poplăcii 3

Se pregătesc tot felul de vest-
 minte, civile și militare, ca: fracuri,
 jachete, sacouri, pardesiuuri, baltone,
 uniforme pentru ofițeri și voluntari,
 haine de teatru omni și jachete de
 dame. Asemenea confecționez

— reverenți —

în mod foarte solid, asupra cărora
 tuai permiți a stragei acuzăm
 onor. domni preoți și candidați
 de preoți. — Comande urgente se
 pot efectua și în timp de 24 ore. —
 Pregătirea primită în cursul de
 croit din Viena, pe care l-am ab-
 solvit cu succes, apoi praxa de mai
 multă ani desfășurată în atelierele
 din Viena și Budapesta mi da
 posibilitatea de a satisface pe ono-
 rabilii mei manșieriați prin o croială
 elegantă cât și prin executare întru
 toate corespunzătoare.

Rugând onorabil public român
 pentru bine-volentul sprijin prin
 comandarea de haine, semnez

cu deosebită stimă

Ioan Petrașcu, croitor.

Petru Bota a avut pe strada Turnului atelierul său de confecționat costume naționale împreună cu magazinul de prezentare. Costumul „de Săliște”, costum „popular” în Mărginime a fost acceptat de români, în bună măsură, drept costum „național” românesc în Transilvania sfârșitului secolului al XIX-lea și a începutului de secol XX.¹¹

Petru Bota a fost prezent la târgurile sud-transilvane de mărfuri asemenea vecinilor săi Mihălțian, la expozițiile din Sibiu și București unde a fost medaliat, inclusiv la inaugurarea Muzeului Asociației ASTRA unde a fost recompensat cu o diplomă de recunoștință. Reclama datează aproximativ din anul 1908.

I. P. Opreșan avea atelierul pe actuala stradă 9 Mai, pe atunci Gușteritei (Elisabethgasse). Observăm similitudini cu colegul de breaslă *Bota*, ambii având aceeași ofertă, confecționau costume de sărbătoare. Este posibil să fi existat o concurență, deși *I. P. Opreșan* confecționa doar costumul popular pentru femei. Reclama datează cu aproximație din anul 1912.

Dintre toți cei menționați în studiul nostru, *Ilie Șteflea* a fost personalitatea cea mai marcantă, el reușind să depășească granițele și limitările sociale ale epocii prin aceea că, fiind o persoană educată și formată în Occident, a pătruns în toamna vieții sale într-o altă categorie socială, cea a intelectualilor, rămânând în același timp fidel formației sale de bază și membru activ al Reuniunii al cărei membru fondator era. Maestru blănar de lux și furnizor brevetat al Curții Regale Române, *Ilie Șteflea* s-a născut la Săliște în 1882 și după absolvirea claselor primare în comuna natală, a urmat la Sibiu și clasele gimnaziale, după care a îmbrățișat meseria de blănar. Nu s-a mulțumit cu ceea ce a învățat aici și astfel în anul 1900 se duce pe cheltuieli proprii la Viena, cu gândul de a se specializa. După doi ani pleacă la Berlin unde rămâne trei ani, ca apoi să se îndrepte spre Londra și Paris unde a zăbovit câte doi ani în fiecare capitală. De la Paris – și după nouă ani de peregrinări prin Europa – se întoarce specializat și fluent în patru limbi străine la Sibiu, unde își deschide atelier cu magazin de prezentare și desfacere pe strada principală (azi Nicolae Bălcescu), mutându-și magazinul din Piața Mare. Pentru desfacerea produselor sale, dar mai ales pentru procurarea materiilor prime, face dese voiaje pe ruta Sibiu-Budapesta-Viena-Berlin și în toate aceste mari centre își găsește furnizori, devenind un nume cunoscut în branșa dincolo de granițele țării sale.

În perioada interbelică a avut o sucursală de desfacere a produselor în centrul orașului german Leipzig. Pentru merite excepționale în 1911 monarhia Austro-Ungară îi acordă Medalia de bronz, iar în 1921 statul român, la recomandarea regelui Ferdinand, îl brevetează furnizor al Curții Regale Române, fiind primul meseriaș român din Sibiu căruia i se acordase un asemenea drept și o asemenea onoare. În 1934 a primit medalia „Meritul Comercial și Industrial clasa I” și o diplomă de la Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie. În aceeași perioadă a fost și cenzor al Băncii Naționale, din 1923 până în 1946 a fost membru în conducerea Camerei de Comerț și Industrie Sibiu, în comisia sanitară a județului, în comisia de examinare a Camerei de Muncă, în comisia de apel de pe lângă Administrația Financiară Sibiu; a mai fost membru în conducerea Băncii Centrale de Comerț și Industrie cu sediul în Cluj, precum și în multe alte societăți și comitete. În timpul celor trei ani cât a locuit la Berlin a urmat cursurile Academiei de Modă și Știință, obținând certificatul de absolvire. Toate aceste rezultate spectaculoase l-au îndreptățit să evolueze în ierarhia socială și intelectuală a orașului, devenind parte a aristocrației care l-a asimilat dreptat.¹²

Clienții-beneficari ai întreprinzătorilor enumerați mai sus, aflați în slujba frumosului, aveau nevoie și de meseriași tâmplari, lăcătuși, mecanici, zugravi – tot români. Pentru toate aceste servicii au apelat cu încredere la:

Cel mai mare magazin de blănărie
Ilie Șteflea
 Sibiu—Nagyszeben, Piața-mare Nr. 18.
 Recomand în atenția onoratului public de peste tot locul
bogatul asortiment de blănărie
 cu prețurile cele mai convenabile.
 Articole de fabricație proprie: *mantale de blană, blane de călătorie, mănșoane, boale, căciuli* pentru domni și doamne ultima modă și lu-
 = crate cu gust = Prețuri ieftine. =
 Primesc orice lucrări de blănărie pentru
 prefacere, căptuire, căptușirea și colierea
 mantalelor. Serviciu prompt și conștientios.
Numai marfă bună și execuție de primul rang.
*Primesc pentru îngrijire și asig-
 rare contra moliiilor peste vară,*
 pe lângă garanție, *haine de valoare,*
 = blăni, perdele, covoare ș. a. =
 Acestea vor fi reparate în atelierul propriu
 și se vor înapoia fără greș.
 Magazinul e asigurat contra focului și spargere.

Emil Petrușiu (Pătruș) a fost una dintre personalitățile marcante ale urbei sibiene încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. A avut o biografie impresionantă. Era născut în 1870 în comuna Tăuni (fostul județ Târnava Mică). După absolvirea claselor primare în satul natal a urmat cursurile Școlii Catolice Germane din Sibiu unde a învățat 4 clase gimnaziale, după care a intrat ucenic la o firmă germană, fiind singurul român. Acolo a învățat bine limba germană. După obținerea statutului de calfă se duce la Cluj, revine la Sibiu, apoi în România la Giurgiu timp de aproape doi ani. Acolo a învățat limba maghiară de la niște secui care lucrau în Giurgiu. Mai departe a plecat la București. A urmat Budapesta unde a lucrat doi ani, apoi a plecat la Viena angajându-se într-o fabrică. Următoarea călătorie a întreprins-o la München unde a făcut uz de bunele cunoștințe de limba germană. Împreună cu doi prieteni pe care i-a întâlnit acolo s-au dus pe jos până în Elveția, oprindu-se la Zürich. Aici a lucrat din nou, iar în timpul liber practica diverse activități sportive înscriindu-se în diferite asociații de profil. În Elveția a învățat franceza, deoarece dorea să meargă și la Paris, ceea ce a și făcut. Din Paris a plecat cu bicicleta până la Budapesta (cca. 1800 km.), continuându-și drumul cu trenul până la Sibiu. După o lună de odihnă se înscrie în Reuniune și își deschide atelier propriu.

La 1896 i se încredințează lucrările de tâmplărie ale clădirii Administrației Financiare din Sibiu. În 1899 apare cu firma pe strada 9 Mai, iar în cursul anilor 1905-1906 se mută sau se extinde cu atelierul pe strada Liviu Rebreanu (Margerethengasse).

În anul 1900 președintele ASTREI George Barițiu îl solicită pentru a-i încredința executarea întregului mobilier al bibliotecii Asociațiunii. La 1903 a preluat lucrările de tâmplărie interioară ale Catedralei

Ortodoxe unde a realizat amvonul, cele două strane ale cântăreților, tetrapoadele, 28 de strane ale preoților și 82 ale credincioșilor.¹³ A acceptat lucrarea din rațiuni care țin de cele mai intime resorturi sufletești ale unei apartenențe la etnia română și confesiunea ortodoxă. Mai mult decât atât, a înregistrat o semnificativă pierdere materială, pe care a recuperat-o în cele din urmă, însă acest aspect coroborat cu întreaga sa viață și dor de locurile natale în timpul peregrinărilor europene îl situează în galeria autenticilor iubitori de țară.¹⁴

În același an 1903 a preluat și lucrările hotelului „Bulevard”, actualmente „Continental Forum.”

Era deosebit de înzestrat în meseria sa, făcând față cu brio concurenței străine în domeniul său de activitate. Primul război mondial însă i-a afectat afacerea.¹⁵

În anul 1912 s-a asociat cu meșterul tâmplar sas *Joseph Platz* deschizând împreună cu acesta fabrica de mobilă „*Petrușiu și Platz*” pe strada Sării (Salzgasse), azi Constituției. Aveau deja și număr de telefon!

Spiritul peregrinului transilvan care a fost *Emil Petrușiu* mai este și astăzi prezent în unele piese de mobilier aflate în sediul vechi al Bibliotecii „Astra.”

Lucru solid, durabil și elegant.

Tâmplărie românească!

Subscrisul am onoare a aduce la cunoștința on. public, că am deschis

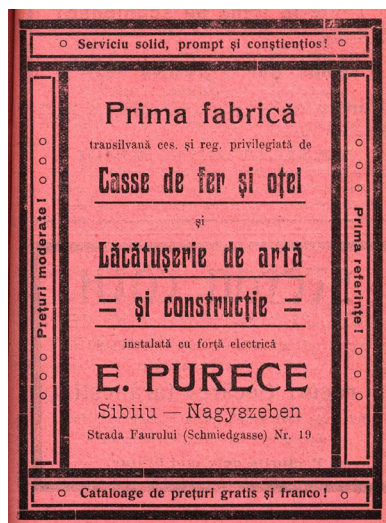
Atelierul meu de tâmplărie
 Sibiu, strada Gușteritei nr. 26,
 unde efectuez tot felul de mobile d. e.: întocmiri de salon, refector, dormitor și odăi de locuit în orice stil, după desemnuri prescrise sau proprii. Mai departe: executarea lucrărilor la edificii, portale, întocmiri la prăvălii, hotel, cafele, școli și biserici, altare, amvoane și strane.
 Basat pe cunoștința care mi-am câștigat-o în străinătate (Germania și Franța) rog pe on. public pentru binevoitorul lui sprijin și sennez
 Cu toată stima
EMIL PĂTRUȘ,
 măiestru măsar,
Sibiu, str. Gușteritei nr. 26.

Primește comande din afară, garantând pentru materialul uscat și pentru o execuție elegantă cu cele mai moderate prețuri.

După desemnuri prescrise sau proprii.

Mobile ieftine și bune
 să pot procura numai la
Prima fabrică de mobile
Petrușiu & Platz
 Str. Sării 37. SIBIU (Nagyszeben) Salzg. 37.
 Onoratul public este rugat înainte de a-și procura mobile să binevoiască a cerceța, și fără a cumpăra,
Marea expoziție
 de tot felul de mobile de artă și simple, care stă zilnic spre vedere publică.
 Se atrage atențiunea asupra
**Atelierului propriu de sculptură și ta-
 pitărie de primul rang.**
 Executăm toate lucrările de lipsă la biserică nouă și vechi. Orice comandă se efectuează prompt, conștientios, pe lângă deplină garanție și cu prețurile cele mai moderate.
 Apelând la sprijinul On. public românesc, semnăm
 Cu stimă
Petrușiu & Platz
 Telefon Nr. 47.

Ioan Popidan avea atelierul de tâmplărie pe strada Mitropoliei, între conașionali săi *Nicolae Henteș* și *George Săsărman*. Localizarea vis-a-vis de Catedrală îl responsabiliza, acolo fiind Institutul Teologic; cum executa și bănci școlare e posibil să le fi realizat pe cele din sălile de cursuri ale Institutului. Interesant că deținea exclusivitatea în executarea meselor de biliard, în alte lucrări de tâmplărie având atât concurența străină, cât și a unui *Emil Petruțiu* mai sus menționat. Combinația între stil, sculptură și...biliard îl particularizează. Reclama datează aproximativ din anul 1909.

Eremia (Irimie) Purece a avut atelierul/ fabrica de lăcătușerie deschis pe strada Faurului (Schmiedgasse) nu întâmplător (faur = fierar), fiind probabil unul dintre ultimii continuatori ai foștilor breslași germani. „Prima” fabrică transilvană se poate referi în cazul acesta la faptul că era primul român cu acest privilegiu. Prompt, conștientos, referințe bune și un catalog de prețuri pe care îl oferea gratuit și în afara localității – un adevărat pionierat în ale publicității epocii – acestea erau

atributele ce îl autocaracterizau. A fost primul lăcătuș român membru al Reuniunii meseriașilor. Fabrica sa a fost vestită atât pentru calitatea lucrărilor executate, cât și pentru numărul mare și calitatea ucenicilor săi.¹⁶ Dintre lucrările sale mai importante se cuvine a fi amintită execuția grilajului de fier ce împrejmuiește Catedrala Ortodoxă din Sibiu, realizat după planurile arhitectului Francisc (Ferentz) Szalay.¹⁷ În timpul lucrărilor s-a deplasat la el însuși mitropolitul Ardealului, Ioan Meșianu.¹⁸ Reclama datează din anii 1908-1909.

Monda și Stanciu (prenumele au rămas necunoscute) aveau atelierul de reparații pe fosta stradă Târgul vitelor (Viemarktplatz) unde astăzi se află oborul din oraș¹⁹. Formulele de introducere „Spre binevoitoare atențiune” sau „luare aminte” împreună cu apelul la populația românească pentru a-i sprijini în demersul îndrăzneț pe care și-l asumaseră înființând o firmă într-un domeniu fără tradiție românească, reiterează și accentuează apartenența lor etnică și religioasă. Cei doi mecanici români reușiseră astfel o breșă în domeniul mecanicii mașinilor agricole care era monopol german în Sibiu și mai toată Transilvania. Andreas Rieger înființase în 1875 prima fabrică ardeleană de mașini agricole și turnătorie de fier. E posibil ca *Monda și Stanciu* să fi fost muncitori la fabrică unde au făcut ucenicia iar ulterior, cu experiența acumulată, să-și fi deschis propriul atelier de reparații în jurul anului 1911.

Ioan Stanciu a deschis atelierul la Poarta Turnului, în capătul nordic al străzii Croitorilor/ Schneidergasse.²⁰ În jurul anilor 1908-1909. Meseriile de zugrav și pictor se întrepătrund și relevă talentul meseriașului și al artistului deopotrivă. Sibiul era o veritabilă capitală economică și politică a Ardealului, de vreme ce executa și pentru „provință.” A fost membru activ al Reuniunii meseriașilor. Din tinerețe a fost ales în comitet, figurând ca membru până la sfârșitul vieții. A fost vicepreședintele organizației timp de aproape două decenii. În plus avea

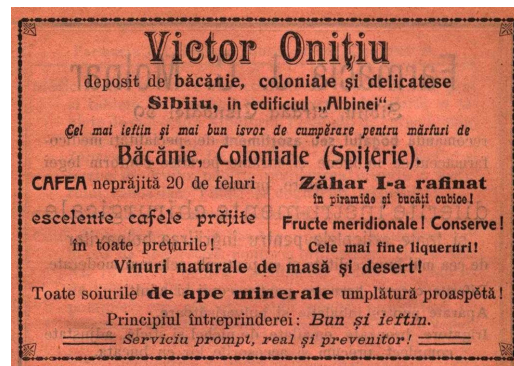
și talent vocal, având o puternică voce de tenor. S-a desăvârșit în cadrul Școlii Germane de Meserii unde s-a făcut remarcat atât pentru vocea sa cât și pentru buna cunoaștere a limbii germane. A fost un animator cultural în calitate de dirijor al corului Reuniunii din 1920 până la moartea sa în 1942.²¹ Era foarte apreciat ca meseriaș. Nenumărate instituții și societăți, comitete parohiale și persoane fizice i s-au adresat cu încredere spre a le executa anumite lucrări.²²

Zorii comerțului românesc sibian

Primul comerciant român din Sibiu atestat documentar a fost *Grigore Matei* care avea magazin deschis în Piața Mică încă din anul 1830. Născut la Târgoviște în anul 1809, el a sosit la Sibiu în anul 1821. Magazinul comercializa țesături și ațe, având furnizori în mai multe țări europene.²³ A fost membru fondator al ASTREI și al băncii „Albina” și unul dintre apropiații mitropolitului Andrei Șaguna. A fost înmormântat în cimitirul bisericii „din Groapă.” Mai multe amănunte despre acest deschizător de drumuri ne oferă serialul „Mateii.”²⁴ Din limbajul și grafica reclamei se poate ușor sesiza că era anterioară tuturor celorlalte. Numele propriu latinizat care la sfârșitul secolului al XIX-lea deja nu mai apare în această formă, adresa scrisă cu inițiale mici, Piața Mică nefiind atunci decât ...o piață/târg de desfacere a mărfurilor și nu un scuar, culoarea hârtiei tipografice – toate aceste elemente îl disting pe *Grigore Matei* ca fiind întâiul „descălcător” muntean pe plaiuri sud-transilvane, devenit comerciant și personalitate importantă a Sibiului prin rolul economic și social-politic jucat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Victor Onițiu avea magazinul cu depozit deschis din anul 1908²⁵ la parterul clădirii ce adăpostea Banca

„Albina”, actualul sediu al Băncii Naționale de pe strada Mitropoliei.. După câțiva ani firma apare în proprietatea lui *N. (Nicolae ?) Onițiu*. Coloniale (bunuri exotice importate din coloniile marilor puteri europene) și delicatesele figurau în toate listele de produse alimentare comercializate de marile magazine inclusiv în perioada interbelică; cu rezonanța cea mai puternică pentru sibianul de astăzi a fost Ilie Floașiu. Comerciantul de origine aromână *Victor Onițiu* provenea dintr-o familie de magistrați (tatăl judecător, bunicul patern avocat), a avut doi frați Valer - director financiar la C.F.R. Bucuresti și un cunoscut sahit - și Virgil – directorul liceului românesc din Brasov și membru corespondent al Academiei Romane.²⁶

Aurel Popescu la fel ca și *Grigore Matei* avea depozit de țesături din diferite materiale, însă oferta mai generoasă și diversificată, iar reclama mai elaborată sunt semnalul unei alte epoci de înflorire economică la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea. Magazinul se afla inițial pe strada Turnului în anul 1899 când apare pentru prima dată reclama. Ulterior s-a mutat în Piața Mică în zona actualii Case Hermes și a Muzeului Franz Binder înspre Casa Albastră.

Marfa era importată din cele mai mari fabrici de industrie textilă din „monarchie” dar și din Orient. Exporta marfă „afară” în Regatul României și în alte țări. *Aurel Popescu* a fost de asemenea și unul dintre donatorii în bani pentru Catedrala Mitropolitană din Sibiu în preajma inaugurării acesteia din anul 1906.²⁷

Prăvălia de manufactură
a lui
Aurel Popescu,
Sibiu, strada Turnului nr. 10,

oferă bine sortatul seu deposit în **branșul de manufactură, mărfuri curente și albituri** aduse din primele fabrici ale monarhiei cu prețuri ieftine, precum: **stofe de păr** de toate colorile începând dela 30 cr. pe metru, **duple late, casehemir negru** diferite calități, **barchenturi de spălat, diferite soiuri de pânză, perdele de eipcă, dantele, ploiere, cămeși albe de chiffon,** precum și **cămeși de iarnă de trico** pentru bărbați, femei și copii, mare alegere în **ciorapi de lână, bumbac și ață, cârpe de bercă de mătășă și creton, oxfordturi, cup-tușeli diferite,** și alte o miie aici neinduse articole.

Comandele din afară se efectuează prompt și strict solid, cu prețuri ieftine.

Cu stimă
Aurel Popescu.

Liviu (Livius) Brote care deținea la parterul hotelului „Bulevard”, actual „Continental Forum” un restaurant, aparținea unei celebre familii din Rășinari, care a dat Ardealului un inginer agronom, un medic, un economist, o pianistă de renume internațional. A fost cel mai mic dintre frații Brote. Eugen, fratele cel mare a avut multiple roluri în plan politic, economic, social și cultural în Transilvania și Vechea Românie.²⁸ A fost unul dintre fondatorii ziarului „Telegraful Român” și ai ASTREI.²⁹ Emil, un alt frate, a fost medic cu studii de specialitate la Academia Medicală din Viena³⁰. Aurel Brote a făcut studii superioare de economie și drept la Viena și Graz devenind apoi director al societății de asigurări „Transilvania” și unul dintre membri fondatori ai „Tribunei”.³¹ Iar Minerva, soția lui Aurel, a fost o pianistă de o virtuozitate artistică deosebită în epocă.³² Iată că *Liviu*, mezinul, a dovedit spirit antreprenorial și a deschis localul într-o zonă cu mare vad comercial pe promenada Bretter (Aleea cu scânduri). Interesant este faptul că reclama apare în limba germană în cartea de adrese (Adressbuch) din anul 1911, dar și în română „Lucefărul” - publicație culturală. Presupunem că *Liviu Brote* se adresa preponderent populației săsești, de ce nu elitelor, având el însuși prin familia din care provenea puternice înclinații filogermane.

Grand Bierhalle (Bretterpromenade)
täglich **Prima Steinbrucher Bier**
frisch vom Zapfen.
Naturreine gute Tischweine.
Vorzügliche Küche. * Prompte Bedienung.
Für **Gesellschaften mehrere separierte Räumlichkeiten.**
Um zahlreichen Zuspruch bittet hochachtend
LIVIVUS BROTE.

Am aflat că elita românească sibiană se îmbrăca, se încălța, își comanda mobilă, seifuri, își zugrăvea casele, cumpăra bunuri, unii serveau masa la restaurant – toate aceste servicii fiindu-le oferite și de conaționali de ai lor. De aici și până la luxul de a învăța să cânte la pian sau a-și îndruma copiii înspre studiul instrumentelor muzicale, nu mai era un pas atât de mare.

Despre personalitatea lui *Timotei Popovici* (1870-1950) nu mai este necesar să menționăm. Adresa din reclama ce datează din jurul anilor 1911-1912 era atât locuința personală cât și depozitul de pian și pianine al renumitului compozitor și pedagog, de pe strada Cisnădiei/ Nicolae Bălcescu. În prezent clădirea face parte din patrimoniul sibian și există o placă comemorativă ce consemnează aceste date. Timp de câțiva ani *Timotei Popovici* a instruit și a condus corul meseriașilor. Aproape toate compozițiile sale au fost cântate de corul Reuniunii al cărei membru onorific a fost.³³

**Piane, pianine
și armoniuri**

din fabricile cele mai bune din străinătate, cu garanță, se pot cumpăra ieftin în

depozitul
meu din **SIBIU** (Nagyszeben) strada Cisnădiei Nr. 7, (vis-à-vis de hotelul „Impăratul Romanilor”).

Deasemenea dau informații gratuite cu privire la procurarea de instrumente muzicale cu arcuș și de suflat pentru alcătuirea de orchestre, fanfare și trebuință privată.

T. POPOVICI,
profesor de muzică.

Mecanismul cerere-ofertă funcționa bine în epocă, dovada fiind faptul că existau sute de mici producători și vânzători în Sibiu. O infimă parte dintre aceștia erau de etnie română, mai puțin de zece procente – cei pe care i-am menționat succint în studiul de față. Intenționăm să extindem în viitor aria de cercetare în acest domeniu, încercând să realizăm un tablou cât mai complet al întreprinzătorilor sibieni din perioada amintită.

Cu reclamele sibiene existente în colecția de periodice a Bibliotecii Astra deschidem un drum încă prea puțin explorat. O primă concluzie putem să stabilim prin aceea că, examinând îndeaproape fiecare imagine, observăm elemente distinctive precum diplome

și medaliile obținute pe la diferite expoziții de profil din Transilvania, Regatul Român sau Europa care atestă importanța firmei în epocă. Afacerile se moșteneau din tată în fiu sau de la proprietar la văduva acestuia. Nu în ultimul rând, limbajul de un comic savuros pentru cititorul de astăzi, dar de o politețe și o prețiozitate din ce în ce mai rar întâlnite în marketing-ul actual, dă măsura și farmecul anilor „la belle époque”: „subscrisul își ia vocea a aduce cu toată onoarea la cunoștința p.t. public... în speranță că p.t. public îmi va oferi binevoitorul concurs, rămân cu distincția stimă...”

Sibiul producător de bunuri și comercial reflectat în aceste inedite imagini are un parfum de epocă ce ne poartă cu gândul într-o lume dispărută, ale cărei amprente spațio-temporale se pot percepe și astăzi la tot pasul în întregul centru istoric al orașului.

Note:

1. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Sibiu>
2. Iosif Kovács, *Apariția primelor mașini agricole perfecționate în Transilvania* în Acta Musei Napocensis I/ 1964, p. 377.
3. Adam I. Iosif, *Economia Transilvaniei în anii 1900-1918. Teză de doctorat*, București, 1976, p. 2.
4. Ibidem, p. 21.
5. Ibidem, p. 39.
6. Nicolae Balteș, *Sibiul, promotor al creditului românesc în Transilvania*, Sibiu, 1997, p. 49.
7. Traian Chirilă, *Reuniunea culturală națională a meseriașilor români din Sibiu – la optzeci de ani*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1946, p. 123
8. Traian Chirilă, *op. cit.*, p. 151
9. Marian Bozdoc, Raluca Maria Teodorescu, Dănuț Nicușor Ivănuș, *Spațiile comerciale din centrul istoric al Sibiului: Piața Mică, Piața Mare și strada Nicolae Bălcescu*, Sibiu, Editura Muzeului Național Brukenthal, 2014, p. 83.
10. Idem, p. 102.
11. Ibidem, p. 144
12. Ana Grama, *Comerț internațional și existență tradițională – Dumitru B. Comșa și Nicolae Țintea, negustori din Sălișteea Sibiului (1875-1918)* în Studii și comunicări de etnologie, an XIII, 1999, p. 171.
13. Traian Chirilă, *op. cit.*, p. 140-141
14. Valeria Soroștineanu, *Despre catedrala mitropolitană din Sibiu* în Transilvania, anul XXXV (CXI), nr. 4, 2006, p. 35
15. Ana Grama, *Ori și care român pentru catedrală – orizonturi mereu în actualitate*, în Transilvania, anul XXXV (CXI), nr. 4, 2006, p. 58-59
16. Traian Chirilă, *op. cit.*, p. 125-126
17. Ibidem, p. 150
18. Valeria Soroștineanu, *op. cit.*, p. 34
19. Ioan Mariș, *Catedrala ortodoxă la centenar*, în Transilvania, anul XXXV (CXI), nr. 4, 2006, p. 68
20. Emil Sigerus, *Cronica orașului Sibiu*, Sibiu, Imago, 1997,

p. 98.

21. Emil Sigerus, *op. cit.*, p. 99.

22. Traian Chirilă, *op. cit.*, p. 101

23. Ibidem, p. 131-132

24. Ana Grama, *Mateii – negustori în Sibiu în secolul al XIX-lea* în Tribuna, an CXX, nr. 4141, 30 sept. 2004; an CXX, nr. 4175, 9 nov. 2004; an CXX, nr. 4193, 30 nov. 2004; an CXXI, nr. 4243, 1 feb. 2005

25. Ana Grama, *idem*

26. <http://patrimoniul.sibiu.ro/cladiri/mitropoliei/270>

27. <http://fereastramicalei.blogspot.ro/2015/08/sahistul-roman-valer-onitiu-invatat-la.html>

28. Mihai Sofronie, *Alți oameni pentru catedrală* în Transilvania, anul XXXV (CXI), nr. 4, 2006, p. 43

29. Lucian Boia, *Eugen Brote 1850-1912*, București, Editura Litera, 1974, p. 12

30. Ibidem, p. 25, 32

31. Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, *Elites and the South-Eastern European Culture*, p. 30

32. <http://www.razvanpop.ro/2010/06/06/1o-mari-sibieni-aurel-brote/>

33. *Două artiste*, http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/28315/1/BCUCULUJ_FP_P2514_1902_006_0238.pdf

34. Traian Chirilă, *op. cit.*, p. 99

Bibliography:

- The People's Fellow*, Sibiu, Tiparul și Editura Krafft, 1870-1913 selectiv.
- The People's Calendar*, Sibiu, Editura Foi poporului, 1893-1913 selectiv.
- Adam I. Iosif, *The Economy of Transylvania during 1900-1918*. Ph. D. Thesis, București, 1976.
- Nicolae Balteș, *Sibiul, as a forwarder of Romanian credit in Transylvania*, Sibiu, 1997
- Lucian Boia, *Eugen Brote 1850-1912*, București, Editura Litera, 1974.
- Traian Chirilă, *The Cultural and National Assembly of Romanian Craftsmen from Sibiu – after eighty years*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1946.
- Ana Grama, Valeria Soroștineanu, Ioan Mariș, Mihai Sofronie, în *Transilvania*, an XXXV (CXI), nr. 4/ 2006.
- Ana Grama, *International trade and traditional life – Dumitru B. Comșa and Nicolae Țintea, traders from Sălișteea Sibiului* în Studii și comunicări de etnologie, an XIII, 1999
- Ana Grama, *Mateii - traders in Sibiu in the nineteenth century* în Tribuna, an CXX/ 2004 și an CXXI/ 2005.
- Iosif Kovács, *The emergence of the first improved agricultural machinery in Transylvania* în Acta Musei Napocensis, nr. 1/ 1964.